

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Εαρινά Σεμινάρια, *Τα περιεχόμενα των χειρογράφων*

(16-4-24) ΧΑΡΙΤΩΝ ΚΑΡΑΝΑΣΙΟΣ

Φιλοσοφικά και επιστημονικά χειρόγραφα του Νέου Ελληνισμού (17ος-18ος αι.).

Από τον Θεόφιλο Κορυδαλλέα στον Θεόφιλο Καΐρη

Η φιλοσοφική και επιστημονική σκέψη δέχθηκαν σφοδρό πλήγμα μετά την Άλωση της Κπολης, αν και η παιδεία και λογιοσύνη ποτέ δεν έλειψαν από την καθ' ημάς Ανατολή. Είναι γνωστό ότι πολλοί λόγιοι κατέφυγαν κατά τον 15^ο αι. από το Βυζάντιο στη Δύση και κυρίως την Ιταλία, αποτελώντας ένα πυλώνα της Αναγέννησης. Στον ελληνικό χώρο κατά τον 16^ο αι. υπήρξαν λιγιστές εστίες εκπαίδευσης, ενώ στο Πατριαρχείο πάντοτε υπήρχαν λόγιοι άνδρες, οι οποίοι όμως κατά την πρώιμη αυτή εποχή του Νέου Ελληνισμού (15^ο-16^ο αι.) ασχολήθηκαν κυρίως με γραμματικά μαθήματα, θεολογικά-δογματικά συγγράμματα και Νομοκάνονες. Το νέο ξεκίνημα στην παιδεία και τη σκέψη του Νέου Ελληνισμού σημειώθηκε στις αρχές του 17^{ου} αι. με την πρωτοβουλία του πατριάρχη Κυρίλλου Λούκαρη και τον σημαντικότερο υπομνηματιστή αριστοτελικών έργων στον ελληνικό χώρο Θεόφιλο Κορυδαλλέα, ο οποίος άσκησε τεράστια επίδραση τόσο στην εκπαίδευση όσο και στη νεοελληνική σκέψη του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, παρόλο που αμφισβητήθηκε από τους λογίους των αρχών του 18^{ου} αιώνα και εξής, όπως τον Μεθόδιο Ανθρακίτη και τον Βικέντιο Δαμοδό.

Με την έναρξη των μαθημάτων του Ευγενίου Βούλγαρη στα Ιωάννινα περί το 1741 εγκαινιάζεται μια νέα περίοδος στα νεοελληνικά Γράμματα, καθώς ο Κερκυραίος πανεπιστήμονας ανακαίνισε την νεοελληνική σκέψη, τόσο με μεταφράσεις συγχρόνων του δυτικοευρωπαίων στοχαστών όσο και με δικά του πρωτότυπα έργα. Ο ίδιος, επίσης, εκπαίδευσε πλειάδα μαθητών σε Ιωάννινα, Κοζάνη, Αθωνιάδα και Κπολη, δίνοντας ώθηση αφενός στις φιλοσοφικές σπουδές, αφετέρου στην ενασχόληση με τις επιστήμες. Έτσι, ενώ ο ίδιος εγκατέλειψε τον ελληνικό χώρο περί το 1761, μια σειρά από λογίους φρόντισαν για την εξέλιξη του φιλοσοφικού και επιστημονικού πνεύματος, όπως οι Νικόλαος Βάρκοσης, Νικόλαος Ζερζούλης, Νικηφόρος Θεοτόκης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ, Θεόδωρος Καβαλλιώτης κ. ά. Οπωσδήποτε υπήρξαν αντιστάσεις στο νεωτεριστικό πνεύμα του νεοελληνικού Διαφωτισμού –όπως αποκαλείται σήμερα–, αλλά ως προς αυτό πρέπει να ληφθούν υπόψιν οι πολιτικές συνθήκες, καθώς και οι διεθνείς αντιπαλότητες μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων.

Με τη δράση του Ρήγα, του Κοραή, αλλά και δασκάλων και στοχαστών που έδρασαν κυρίως στη Σμύρνη και τις Κυδωνίες, η άνθηση της φιλοσοφικής και επιστημονικής παιδείας προέβαλε το πολιτικό αίτημα της ελευθερίας, ώστε φιλοσοφία και επιστήμη αποτέλεσαν παράγοντες που ενίσχυσαν τις επαναστατικές ιδέες λίγο πριν από την Επανάσταση.

Οι ανωτέρω ιστορικοπολιτιστικές εξελίξεις στον ελληνικό χώρο κατά τον 17^ο αι. με αρχές του 19^{ου} αι. αποτυπώνονται με εναργή τρόπο στην πληθώρα χειρογράφων που διασώζουν τα κείμενα των ελλήνων λογίων, είτε πρόκειται για φιλοσοφικά ή επιστημονικά κείμενα, είτε για γραμματικά, θεολογικά αλλά και αλληλογραφία. Αρκετά από τα ανωτέρω έργα έτυχαν δημοσίευσης ήδη στην εποχή που συντάχθηκαν ή και λίγο αργότερα, ωστόσο μεγάλος όγκος χειρογράφων και έργων παραμένουν ανέκδοτα και ανεκμετάλλευτα για την έρευνα. Τα εν λόγω χειρόγραφα απόκεινται σε δημόσιες, δημοτικές ή μοναστηριακές Βιβλιοθήκες, κυρίως της Ελλάδος, της Ρουμανίας και των ορθόδοξων Πατριαρχείων, καθώς και κάποια λίγα σε ιδιωτικές συλλογές, δεν έχουν τύχει όμως της προσοχής των μελετητών ούτε καν σύγχρονης καταλογογράφησης.

Στο παρόν θα παρουσιαστούν επιγραμματικά κομβικά σημεία, έργα και χειρόγραφα λογίων που κατείχαν εξέχουσα θέση στην εξέλιξη της φιλοσοφικής και επιστημονικής σκέψης στον ελληνικό 17^ο-18^ο αι., ώστε να υπάρξει μια έστω και αμυδρή εικόνα της ανωτέρω εξέλιξης του υπό διαμόρφωση Νέου Ελληνισμού.